

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПІВНІЧНО-ПОЛІСЬКОЇ ПОПУЛЯЦІЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДАЛЬШОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Пелехатий М. С., д.с.-г.н., Піддубна Л. М., к.с.-г.н.

Порода є основною структурною одиницею домашніх і сільськогосподарських тварин. Протягом останніх століть вченими і практиками опрацьовані принципи породоутворення, які є характерними для закритих породних популяцій.

У вітчизняній практиці пріоритет опрацювання методів створення нових і поліпшення існуючих порід належить відомим вченим Е.А. Богданову, А.С. Серебровському, Д.А. Кисловському, П.Н. Кулешову, М.Ф. Иванову, Е.А. Новикову, А.И. Овсянникову, Н.А. Кравченку, Ф.Ф. Эйсеру, Н.Г. Дмитриеву та іншим.

XXI століття характеризується бурхливим розвитком популяційної генетики і біотехнології, необмеженими можливостями міграції генетичного матеріалу, створенням високопродуктивних порід світового значення, серед яких в молочному скотарстві першість належить голштинській породі.

У зв'язку з цим національні та територіально-обмежені підходи до породоутворювальних процесів трансформувалися у міжінтернаціональні крупномасштабні прийоми, які є характерними для відкритих породних популяцій.

За принципом відкритої популяції відбувається на теренах України створення і поліпшення чорно-рябої породи в цілому та північно-поліському регіоні зокрема, про що свідчать наші попередні наукові праці.

З огляду на це метою досліджень було узагальнення аналізу породоутворювального процесу у породній північно-поліській популяції чорно-рябої молочної худоби протягом останніх 60 років та пошук шляхів створення високопродуктивних стад в регіоні.

Об'єкт досліджень - поголів'я 5712 корів-первісток чорно-рябої породи різного походження, породних поєднань, генотипів, ліній 5 провідних племзаводів північно-поліського регіону (дослідні господарства Інституту сільського господарства Полісся НААНУ «Грозинське», «Нова Премога», «Рихальське», приватної агрофірми «Єрчики» Житомирської та «Кожанський» Київської областей), які знаходяться у відносно однаковій ґрунтово-кліматичній зоні, у радіусі біля 100 км від м. Житомира і послідовно використовувалися упродовж 60 років (з 1945 по 2006).

Предмет досліджень - екстер'єр і конституція (жива маса, проміри статей, індекси будови тіла, спеціальні індекси); молочна продуктивність (надій, вміст жиру в молоці, молочний жир, відносна молочність) за 305 днів або скорочену лактацію; морфо-функціональні властивості вим'я, відтворна здатність корів-первісток у розрізі зазначених господарств, періодів породоутворення, порід, породних поєднань, генотипів, ліній, потомства бугаїв-плідників; варіаційно-статистичний аналіз господарськи корисних ознак і біологічних періодів відтворення (варіабельність, успадковуваність, відповідність бажаному типу). **Методи досліджень** – зоотехнічний та історичний з використанням ретроспективного аналізу, варіаційно-статистичний та популяційно-генетичний.

Умови проведення досліджень. Тварини базових господарств знаходилися в однакових господарсько-кліматичних умовах, вирощувалися та використовувалися за аналогічними або близькими технологіями. На середньорічну корову заготовляли в обстежених господарствах 45-60 ц корм. од., з протеїновим забезпеченням 95-100 г на 1 корм. од. Утримання корів прив'язне, ремонтного молодняка - безприв'язне з щоденним моціоном на прифермських вигульних та вигульно-кормових майданчиках. В літній період корови випасаються на прифермських пасовищах (крім ПАФ «Єрчики»), а ремонтний молодняк утримується в літніх таборах. Середньодобові прирости ремонтних телиць до парувального віку становлять 600-800 г.

Аналіз породоутворювального процесу у північно-поліській породній популяції чорно-рябої молочної худоби протягом останніх 60 років за результатами племінного обліку, а також власні експериментальні дослідження дозволили зробити наступні узагальнення:

1. Створення масиву чорно-рябої молочної худоби у північно-поліському регіоні відбувалося з використанням переважно трьох основних порід зарубіжної селекції протягом чотирьох періодів породоутворення: I (1945-1960 рр.) – остфризької, II (1961-1980) – голландської, III (1981-1990) – голландської і голштинської, IV (1991-2006) – голштинської, що є характерним для більшості західно-європейських країн з розвиненим молочним скотарством.

2. Породоувоворювальні процеси за рахунок використання імпортованого маточного поголів'я зарубіжної селекції називаються „інтродукцією”, тобто початком нової породи. Ефективність цього методу в регіоні залежить від відповідності умов вирощування, годівлі, технології утримання тварин у зарубіжних господарствах-донорах та вітчизняних господарствах-реципієнтах, а також від адаптаційної здатності породи. Імпортовані корови остфризької породи реалізували генетичний потенціал за надоєм на 89,4 %, голландської – 90,3, датської – 90,1, німецької – 81,6 %. Найкращою адаптаційною здатністю характеризуються тварини голландської породи, найгіршою – голштинізованої німецької.

3. Голштинізація маточного поголів'я базових господарств північно-поліського регіону, яка триває упродовж 20-25 останніх років, призвела до збільшення живої маси і лінійних промірів тварин, зміни екстер'єрно-конституційного типу в напрямку широкотілості, суттєвого покращення молочної продуктивності та морфо-функціональних властивостей вим'я при одночасному погіршенні відтворної здатності, що є характерним

для голштинської породи в цілому. Разом з цим підвищення частки спадковості голштинської породи в генотипах корів-первісток супроводжується погіршенням їх адаптації до факторів зовнішнього середовища, тому подальше використання голштинів потребує докорінного покращення умов їх вирощування, годівлі та утримання.

4. Породоутворювальний процес у 5 базових племзаводах північно-поліського регіону здійснювався з використанням 140 бугаїв-плідників різних споріднених порід чорно-рябого кореня, які належать до 30 ліній при середньому коефіцієнті генетичної подібності з родоначальниками 19,4 % і походять від високопродуктивних жіночих предків. Максимальною продуктивністю жіночих предків характеризуються голштинські бугаї-плідники, які використовувалися в останньому (IV) періоді породоутворення. Від їх матерів отримано за кращу лактацію по 9721 кг молока жирністю 4,12 %, а педігрі-індекс за двома рядами жіночих предків склав 9249 кг молока з вмістом жиру 4,13 %.

5. В умовах великомасштабної (тепер міжнародної) селекції 94-95 % генетичного прогресу молочної породи визначає відтворення, оцінка і використання бугаїв-поліпшувачів. Від дочок 110 оцінених нами бугаїв-плідників отримано в базових господарствах по 3726 кг молока жирністю 3,76 %. Їх індекси племінної цінності за надоєм коливалися від -466 до +1514 кг, за жирномолочністю від -0,144 до +0,152 %. Максимальними індексами за обома ознаками характеризуються бугаї-плідники голштинської породи.

6. В обстежених племзаводах північно-поліського регіону протягом останніх 60 років використовувалися переважно корови 25 ліній остфризької, естонської, української, голландської і голштинської порід, які характеризуються різною генетичною перевагою та продуктивністю маточного поголів'я. Максимальними надоями і жирномолочністю характеризуються корови-первістки голштинських ліній (4161 кг і 3,90 %), мінімальними за надоєм – української селекції (3241 кг), за вмістом жиру в молоці – остфризи (3,26 %).

7. Подальше удосконалення племінних і продуктивних якостей тварин чорно-рябої молочної породи у північно-поліському регіоні має базуватися на використанні концепції бажаного типу тварин, які в племзаводах представлені селекційним ядром і раціонально поєднують високу молочну продуктивність з оптимальними масо-метричними параметрами тіла, морфо-функціональними властивостями вим'я та відтворною здатністю.

8. При виборі ознак бажаного типу, з рівнем розвитку яких порівнюється ефективність того чи іншого варіанту відбору, доцільно використовувати не більше 14 кардинальних ознак, які включають дві основні ознаки молочної продуктивності (надій, жирномолочність), відтворної здатності (вік першого отелення, сервіс-період) та ряд «натуральних» параметрів будови тіла та властивостей вим'я, які найкраще корелюють з основною ознакою – молочною продуктивністю.

9. Ефективність різних селекційних і технологічних прийомів найраціональніше оцінювати різницею між результатами їх використання та параметрами тварин бажаного типу, вираженою середнім нормованим відхиленням (t). Найефективнішими є прийоми, при яких зазначена константа має додатне значення або наближається до нуля. Такими прийомами у племзаводах ДГ «Рихальське» та ПАФ «Єрчики» були підвищення частки голштинської спадковості, використання бугаїв-поліпшувачів, непрямий відбір корів за такими екстер'єрно-конституційними параметрами як жива маса, габарити тулуба та розвиток молочної залози.

10. Для уникнення протиріччя «генотип-середовище» оцінка ефективності того чи іншого прийому має здійснюватись у господарствах, де забезпечені оптимальні умови вирощування, годівлі, технології утримання та відтворення тварин, з використанням сучасних методів комплексної оцінки їх продуктивних, технологічних та біологічних якостей.